ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВ ВӘ АЗӘРБАЈЧАНДА КӨМРҮК СИСТЕМИНИН ТӘКАМҮЛҮ

(Игтисади тәһлүкәсизлик консепсијасы үзрә)

SUMQAYIT
DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABXANA

БАКЫ - 2000

338
h39

Ш(Аз)2
Һ–39

К.Һејдәров. «Һејдәр Әлијев вә Азәрбајҹанда көмрүк системинин тәкамүлү» (Игтисади тәһлүкәсизлик консепсијасы үзрә). Бакы, «Озан», 2000, сәһ. 256.

Китабда Азәрбајҹанын көмрүк хидмәти тарихиндән мө'тәбәр мәнбәәләр әсасында сөз ачылыр, Республика Президенти Һејдәр Әлијевин дөвләтчилијимизин мөһкәмләндирилмәсиндә, игтисади тәһлүкәсизлијин тә'мин едилмәсиндә көстәрдији мисилсиз хидмәтләри елми истигамәтдә тәһлил едилир, сон сәккиз иллик тәҹрүбә, көмрүк ишинин наилијјәтләри вә проблемләри системли шәкилдә тәдгигата ҹәлб олунур.

Әсәр көмрүк ишчиләри, игтисадчылар вә бу јөнүмдә тәһсил алан тәләбәләр үчүн нәзәрдә тутулмушдур.

Һ $\frac{0605010407}{047\text{-}2000}$ Грифли нәшр

© «Озан» нәшријјаты—2000

Әмин олдуғуму билдирмәк истәјирәм ки, Азәрбајчанын көмрүк ишчиләри, Дөвләт Көмрүк Комитәси Азәрбајчан дөвләтчилијинин, мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинин инкишаф етмәсинә өз хидмәтләрини бундан сонра да көстәрәчәкдир.

Бу шәрәфли вәзифәләрин јеринә јетирилмәсиндә сизә уғурлар арзулајырам.

Һејдәр Әлијев,
Азәрбајчан Республикасынын
Президенти

МИЛЛИ ДӨВЛӘТЧИЛИК ВӘ АЗӘРБАЈҸАН ПРЕЗИДЕНТИ ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВ АМИЛИ

Азәрбајҹанын XXI әсрин астанасында мүстәгиллик әлдә етмәси онун сәрһәдләринин мүәјјәнләшмәси илә бағлыдыр. Доғрудан да, һәр шеј сәрһәддән башлајыр, сәрһәддә дә гуртарыр. Америкалы алим Кен Ҹоутин фикринҹә, «ленинизмин арадан галхмасы» вә бунунла әлагәдар тоталитар режимләр системинин дағылмасы кеосијаси структуру гәти шәкилдә дәјишдирди. Һалбуки, бу структур чәрчивәсиндә мүәјјән гүввәләр таразлығы јаранмышды вә милли роллар бөлүшдүрүлмүшдү. 1989-ҹу илдән башлајараг ленинчи режимләрин тәдриҹән јох олмасы дүнјаны һәрҹ-мәрҹлик вә гејри-мүәјјәнлик гаршысында гојмушду. К.Ҹоутин гәнаәтинә көрә бу күн дүнјанын гаршысында дуран әсас вәзифәләр Илаһинин гарышыглығы низама салдығы вахт гаршылашдығы мүшкүлләрә бәнзәјир. Бунлар һансылар иди: ад вермәк вә сәрһәдләри мүәјјәнләшдирмәк.

Сабиг ССРИ-дә зәнҹирвари-нүвә реаксијасы кими аловланмыш дағыдыҹы вә јарадыҹы просесләр лап әзәлдән јолун асан олмајаҹағыны көстәрирди. «Јенидәнгурма»нын иҹрачылары болшевик ән'әнәләринә садиг галараг ишә габагҹадан һеч бир план тутмадан, тәһлил апармадан башладылар. Кечмиш «мүттәфиг республикаларын» ајрылмасы вә кәләҹәк мүстәгил дөвләтләрин јаранмасы кортәбии сурәтдә башлады. Мүстәмләкәчиликдән хиласолма гејри-мү-

тәшәккил сурәтдә кечир вә өзләрини демократ адланды-ран, анчаг бунун нә демәк олдуғундан хәбәрсиз оланлар тәрәфиндән идарә едилирди. Бәс дүнја биогүтблүкдән вә ејни заманда ики фөвгәлдөвләт гүввәләринин бәрабәр нисбәти нәтичәсиндә әлдә олунмуш дурғун сабитликдән јаха гуртардығы бир шәраитдә Азәрбајчаны нә көзләјирди? Гүввәләрин мигјасына көрә тектоник плитәләри јериндән тәрпәтмәклә мүгајисәјә кәлән милли һәрәкатларын јүксәлиши дөврүндә республиканы нә кими перспективләр көзләјирди? Мәркәздәнгачма гүввәләр шәклини алмыш һадисәләр бурулғаны бизи һараја чәкирди? Чох күман ки, диби көрүнмәјән, агибәти билинмәјән, сонсуз бир учурума. Әкәр гисмәтинә дөвләтин јарадычысы вә сәрһәдләрин тә'јинедичиси кими мүгәддәс бир вәзифә дүшмүш шәхсијјәт олмасајды. Мәһз онун сајәсиндә Азәрбајчан Республикасында XX әсрин сон онииллијиндә баш верән сијаси, сосиал-игтисади вә мә'нәви просесләр кетдикчә кениш јајылачаг, бөјүк Аврасија мәканыны, јени-јени чоғрафи сәрһәдләри әһатә едәчәкдир.

Артыг Азәрбајчаны гануни вә ганунаујғун сурәтдә өзүнүн ајрылмаз һиссәси һесаб едән тәкчә Шәрг јох, һәм дә Гәрб өзүнүн демократик прагматизм ән'әнәләри илә ССРИ-нин ағушундан гопмуш јени, мүстәгил дөвләтин тәчрүбәсинә диггәти артырыр вә артырачагдыр.

Сөһбәт суверен Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һејдәр Әлијевдән кедир. Јалныз бу бөјүк шәхсијјәтин сајәсиндә Азәрбајчан сүр'әтлә вә фәал шәкилдә өзүнә јени-јени тәрәфдашлар чәлб етди, үмуми тарихин динамик кедишинин ахарында дирчәлишә наил олду. Гәрибәлијә бах ки, бир тәрәфдән кәскин мүнагишә-

ли, екстремал вәзијјәтләрдә инсана өз нијјәтини бәјан етмәкдән өтрү зәрури олан идејаларын јени гејри-ән'әнәви васитәләрә еһтијач дујулур, дикәр тәрәфдән исә дүнјада нә гәдәр десән сијасәтлә пешәкарчасына мәшғул олан адамлар тапарсан, амма баша чатмагда олан әсрин биринчи јарысында олдуғу кими нәзәрә чарпан сәвијјәдә лидерләр чох аздыр.

Бу бахымдан әввәлләр фөвгәл бир дөвләтин рәһбәрләриндән бири кими, дурғунлуг вәзијјәтиндә олан өлкәнин тез бир заманда инкишаф сүр'әтини тә'мин едә билмиш Азәрбајчан Президенти Һејдәр Әлијев шәхсијјәти хүсуси мараг доғурур. Он илләр боју көк салмыш сәрт мәркәзчилик тәчрүбәсинә бахмајараг о, «инкишаф етмиш сосиализм» өлкәсиндә гәтијјәтли ислаһатлар апармыш, нәһәнк бир өлкәнин али партија вә дөвләт органларында рәһбәр вәзифәләрдә чалышмыш јеканә «мүсәлман» олмушдур. «Партија» сөзү она көрә биринчи чәкилир ки, һәмин дөврдә бүтүн мәсәләләр дөвләтдә јеканә партија олан Коммунист Партијасынын һөкмранлығы вә диктәси илә һәлл едилирди.

Һејдәр Әлијев Сов.ИКП МК Сијаси Бүросунун тәркибинә дахил олдугдан сонра өз фәалијјәти дөврүндә һөкумәт органларынын принсип е'тибарилә јени сәвијјәдә фәалијјәт көстәрмәси үчүн рәһбәрлији мүвафиг истигамәтлә тә'мин едә билмишди. Бу, тәчрүбәдә «партија-дөвләт» кими нәһәнк бир гурумда дәјишикликләр етмәјә вә һакимијјәтин тә'сир даирәсинин сивил бөлкүсүнә башламаға имкан верди. Артыг белә шәраитдә «вәтәндашлар вә дөвләт» системиндә партија низамнамәси јох, ганун башлыча рол ојнајачагды.

Әлбәттә, сабиг ССРИ республикаларына мүстәгиллик чох баһа баша кәлмишдир. Јери кәлмишкән, ортаја бир суал чыхыр: әкәр Һејдәр Әлијев Москвада бөјүк һакимијјәтдән узаглашдырылмајыб, өз истеʼдады вә објектив вәзијјәтә мүвафиг тарихин тәләби нәзәрә алынмагла өлкә рәһбәри сечилсәјди, бу һадисәләр баш верәрдими?! Тәбии ки, бу, риторика наминә верилән суалдыр. Бир дә ки, тарих, мәʼлум олдуғу кими, феʼлин лазым формасыны хошламыр.

Кечмиш ССРИ-нин ән габагчыл республикаларындан бири кими бөјүк сосиал-игтисади вә мәдәни инкишаф тәчрүбәси, үстәкәл Һејдәр Әлијевин дүнја сәвијјәли дөвләт рәһбәрләриндән бири кими газандығы дөвләт хадими вә сијаси рәһбәр нүфузу бу күн мүстәгил Азәрбајчанын тәшәккүлүнә јөнәлдилибдир.

Һејдәр Әлијев президент олдуғу гыса мүддәт әрзиндә Азәрбајчаны елә бир өлкәјә чевирибдир ки, әслиндә јени, мүстәгил дөвләтләрин әсас мәишәт мәсәләләри мәһз бурада өз һәллини тапыр.

Дөвләтимизин башчысы маһијјәт еʼтибарилә Азәрбајчанда һакимијјәтин сивил тәʼсисатларыны јаратмыш, халгын шүуруна тарихи вә милли идрак анлајышлары јеритмиш, реал сијасәтин инсанларын азад олмаг вә азад өлкәдә јашамаг сәʼјләринә сөјкәндијини сүбут етмишдир.

Лидерин рәһбәрлик дөврүнүн тарихи хронолокијасы, үмумиликдә исә тәрҹүмеји-һалы - тарих, һадисә вә адлардан ибарәтдир ки, бунлар да тәкчә конкрет инсан һәјатынын јох, өлкәнин тарихинин, онун халгынын дөнүш нөгтәси кими чыхыш едир. Чохлу һадисәләр баш вермиш вә баш вермәкдәдир вә бунлар ејни дәрәчәдә һәм әсрдән әсрә, бир минилликдән дикәринә мүрәккәб кечид дөврүнү

анламаг, һәм дә Азәрбајчанын рәһбәри Һејдәр Әлијевин сөзләри, фикирләри вә әмәлләрини дәрк етмәк, онун дөвләтимизин мүасир тарихиндә ролуну бүтүнлүклә баша дүшмәк үчүн әһәмијјәтлидир.

Икинчи миниллијин ахырлары республиканын мүстәгиллијинин мөһкәмләндирилмәсинә, Ермәнистан-Азәрбајчан мунагишәсинин әдаләтли тәнзиминә, Хәзәрин нефт лајиһәләринин инкишафына, трансконтинентал дәһлизләрин јарадылмасына јөнәлдилмиш ишләрин, сон мәгсәди сүлһү тә'мин етмәк вә республиканы чичәкләнмиш дијара чевирмәк олан әзијјәтли, кәркин ишин давамы кими јаддашлара һәкк олуначагдыр.

Һејдәр Әлијев ардычыл сурәтдә ачыг гапылар, тәһлүкәсизлијә гаршылыглы тә'минатын е'тибарлы системини јаратмаг мәгсәдилә кениш һәрби-сијаси әмәкдашлыг сијасәтини јеридир, республиканын сәнајесинә, кәнд тәсәррүфатына вә инфраструктуруна харичи инвестисијаларын гејри-мәһдуд ахыныны тә'мин етмәк саһәсиндә кәркин әмәк сәрф едир. О, ардычыл сурәтдә халгларын мүхтәлиф гоһумлуг вә охшарлыг әламәтләринә көрә — истәр дил, дин, мәнафе бирлији олсун, истәрсә дә игтисади, енержи вә кеосијаси марагларын үст-үстә дүшмәси, сијаси консепсијаларын јахынлығы, јахуд Гәрбин демократик тәчрүбәсиндән кениш истифадә едилмәсинә сә'ј көстәрмә, ири дөвләтләрарасы сәнаје-тичарәт комплексләринин тәшкили вә ја јени трансмилли бору кәмәрләринин јарадылмасы олсун — јахынлашмасы идејасыны һәјата кечирир.

Республика Президенти дүнјаны инандыра билмишдир ки, Азәрбајчан, онун нефти, кеостратежи мөвгеји, сүлһ тәшәббүсләри дөвләтин вә Гафгаз халгларынын гаршылыглы

гырғындан хиласынын, бөлкәнин сивил бејнәлхалг сијаси вә игтисади мүнасибәтләр системинә интеграсијасынын ән е'тибарлы тә'минатыдыр.

Һејдәр Әлијевин ән бөјүк хидмәтләриндән бири будур ки, о, бөјүк инсан тәләфатына сәбәб олмуш ганлы Гарабағ мүһарибәсини дајандыра билмиш, бөлкәдә вәзијјәтин Косовоја бәнзәр һала чатмасына јол вермәмишдир. Мүһарибә аловуну сөндүрмәклә иш битмирди, чәтин, лакин зәрури компромисә апаран јолу тапмаг, мүһарибәнин, сәриштәсиз рәһбәрләрин, бир ичтимаи гурулушдан дикәринә кечид дөврүнүн доғурдуғу проблемләри арадан галдырыб, јарадычы ишә башламасы лазым иди.

Азәрбајчан вә онун лидери үчүн ағыр анлар башламышды. Һәлә ССРИ дөврүндә - 1987-чи илдә Һејдәр Әлијев истe'фа вермәк мәчбуријјәтиндә галды. О, актив сијаси фәалијјәтдән узаглашды.

Ермәниләр бундан истифадә етдиләр. Азәрбајчан ССР Дағлыг Гарабағ Мухтар Вилајәти Халг Депутатлары Советинин 20 феврал 1988-чи ил Сессијасы Азәрбајчан вә Ермәнистан парламентләри гаршысында вилајәтин (ДГМВ — ред.) Ермәнистанла «бирләшдирилмәси» барәдә вәсатәт галдырылмасы һаггында гәрар гәбул едир. Москва заһирән ермәни сепаратизмини мүдафиә етмирди. Һәтта Сов.ИКП МК хүсуси гәрар да гәбул етмишди. Бурада дејилирди ки, ДГМВ-нин бир табечиликдән дикәринә кечирилмәси јолверилмәздир вә әдаләт наминә гејд едилирди ки, бу, көзләнилмәз нәтичәләр верә биләр. Лакин гәрар мәхфи олараг да галмышды, Дағлыг Гарабағ әтрафында исә сијаси еһтираслар гызышырды. Кечмиш ССРИ-нин рәсми мәтбуаты исә өзүнүн бүтүн чәзаландырычы-идеоложи дағыдычы

гүввəсини Азəрбајҹан вə онун шəксиз лидеринин үзəринə јөнəлтмишди. О иллəрдə Азəрбајҹан һаггында нə гəдəр гəрəзли мəгалəлəр јазылмышды, кобуд вə һəјасыз һүҹумлар едилмишди, онун өзү нə гəдəр əдалəтсиз, лајиг олмадығы иттиһамлар ешитмəли олмушду?! Тəəссүфлəр олсун ки, Һејдəр Əлијев о иллəрдə ермəни вə ермəнипəрəст сијаси даирəлəрин сə'ји нəтиҹəсиндə сијасəт алəминдəн там тəҹрид олунмушду.

Дејирлəр ки, тарих тəкрар олунур, ону дəјишмəк гејри-мүмкүндүр. Бу сөздə һəгигəт вардыр. Əввəлҹə дəһшəтли Јанвар фаҹиəсинə, сонра Хоҹалы сојгырымына мə'руз галмыш Азəрбајҹан халгы һакимијјəтə Һејдəр Əлијевин гајыдышыны тəлəб етди. Мəһз о, Азəрбајҹан мүстəгиллијинин, Азəрбајҹан дөвлəтчилијинин јарадыҹысы олду. Азəрбајҹан Президенти олмаздан габаг, Нахчывана рəһбəрлик етдији вахт мүстəгил дөвлəтлəр үчүн бир нөв мүстəгиллик нүмунəси көстəрди. Һејдəр Əлијев сабиг ССРИ-дə биринҹи олараг сəрһəди артыг хариҹи сајылан сəрһəдчилəр контингентиндəн тəмизлəди, јүз иллəрлə «дəмир пəрдə илə» ајрылмыш Нахчыван əһли илə Ҹəнуби Азəрбајҹанда јашајан азəрбајҹанлылар арасында үнсијјəтə имкан јаратды. Азəрбајҹанла Түркијə арасында көрпү салды, онун тəнтəнəли ачылышына Сүлејман Дəмирəлин өзү кəлмишди. Һејдəр Əлијев ики ил – 1991-дəн 1993-чү илə ким – Нахчыван Мухтар Республикасынын спикери вə ејни заманда Азəрбајҹан Али Советинин сəдр мүавини вəзифəлəрини тутурду. Түркијə вə Иранла мисли көрүнмəјəн сүр'əтлə сијаси, игтисади, тиҹарəт вə мəдəни əлагəлəри инкишаф етдирирди.

Узун иллərдəн бəри Шимали вə Чəнуби Азəрбаjчанын əлагəлəрини кəсмиш дөвлəт сəрһəдини дағытмагла о, сəрһəддə јени гајда јаратмышды ки, бунун мə'насы гардашлыг, е'тимад вə гаршылыглы фајда иди. Бүтүн бунлар һəмин дөврлəрдə артыг чəбһəјаны бөлкəјə чеврилмиш Нахчыванда блокаданын ағырлыгларыны јүнкүллəшдирмəјə, нормал һəјат тəрзини гајдаја салмаға имкан вермишди. Чəтин дə олса — електрик енержиси, истилик, гəзет, əрзаг чатышмырды — сабитлик, тəһлүкəсизлик, əмин-аманлыға тə'минат һисси нахчыванлылара гүввə верир, мүһасирəнин кејфијјəтлəриндəн олан сојуглуг вə тəчрид синдромуну дəф етмəјə көмəк едирди.

Он иллəр боју, бир əсрдəн дə артыг гапалы мəканда јашамыш, сəрһəдин кечид ганунларыны билмəјəн адамлартəбиəт е'тибарилə гачагмалчылар инанырдылар ки, онлар вə онлары тə'гиб едəнлəрин үстүндə Ганун һакимдир. Јəгин ки, онларда дөвлəт, дил, мал, информасија, адəтəн'əнə сəрһəдлəринин кечилмəсиндə гајда-ганун јарадачаг адама инам варды.

Лидерин илк чығыр ачан кејфијјəти көк салмыш анлајышларын дағыдылмасында, јени-јени торпаг вə гитəлəрин кəшфиндə, əн чəсарəтли идејаларын һəјата кечмəсиндə өзүнү көстəрир. Һејдəр Əлијев глобал лајиһəлəрин мүəллифидир. Бунлардан Бөјүк Ипəк јолунун дирчəлишини көстəрмəк кифајəтдир ки, инди о, нефт, газ, памбыг, тахыл вə с. јолу адландырыла билəр. Бу јол XXI əсрин сүлһ јолуна чеврилир.

Тəсадүфи дејил ки, 1999-чу илдə Азəрбаjчан Президенти Һејдəр Əлијев Мустафа Камал Ататүрк адына сүлһ мүкафатына лајиг көрүлмүшдүр. АБШ Президенти Билл

Клинтонун һазырда Гәрб истигамәтиндә уғурла фәалиҹјәт көстәрән Бакы-Супса нефт кәмәринин тәнтәнәли ачылышынын иштиракчыларына көндәрдији мәктубда Һејдәр Әлијевин јени бејнәлхалг нәглијјат коммуникасијаларын инкишафында, Хәзәр һөвзәсинин сүлһ вә чичәкләнмә зонасына чеврилмәсиндә ролу хүсусилә гејд олунур.

Көзүмүз өнүндән нә гәдәр рәһбәрләр кәлиб кечмишдир. Һамысы да демократијадан, мүстәгилликдән дәм вурурду, лакин тикмәк вә гурмаг ајры-ајры мәсәләләрдир. Онлары мүгајисә етмәкдән өтрү илләрин вә һадисәләрин мүстәвисиндән өлкәнин тәкамүлүнү, халгын талејини мүәјјәнләшдирән тарихи шәраитә, амилләрә, мејлләрә, фәалијјәтләр мәчмусуна бахмаг лазымдыр. О заман һәгигәт там чылпаглығы илә көзүмүз гаршысында чанланар: индики инкишаф вә јарадычылыг дөврү кәләчәјин јени-јени тәкамүл просесләринин јолларыны мүәјјәнләшдирмиш адамла бәрк-бәрк бағлыдыр.

Бүтүн бунлар бизә һагг верир дејәк ки, Һејдәр Әлијев әбәди олараг тарихдә галачагдыр.

Чүнки, онун иши өз мигјасы вә әһәмијјәтинә көрә мүһүмдән мүһүм хүсусијјәт дашыјыр, белә ки, дөврүн башлыча субјекти — халгын талејинә тә'сир көстәрир.

Сијаси тәрчүмеји-һалынын јени дөврүндә дөвләт мүстәгиллији вә игтисади тәһлүкәсизлији тә'мин етмәк саһәсиндә Һејдәр Әлијевин фәалијјәти өлкәдә һәрч-мәрчлик вә дағынты шәраитиндә башлады. Һакимијјәтдә сәриштәсиз рәһбәрләрин олмасы учбатындан Азәрбајчан сүр'әтлә диби көрүнмәјән учурума јуварланмаға башламышды. Башабәла рәһбәрләрин јүрүтдүкләри игтисади сијасәт дөвләт

фəалиjjəтинин бу мəс'ул саhəсиндə пародиjа шəклини алмышды.

«Папагла говма» əhвал-руhиjjəси, давакар бəjанатлар, бош бəjаннамəлəр, бир тəрəфə кобуд hүчумлар, дикəр тəрəфə исə jалтагчасына реверанслар, игтисадиjjат үчүн өлдүрүчү мəнтигсизлик стратежи бахымдан мүhүм тəрəфдашлара мүнасибəтдə чидди чəтинликлəрə кəтириб чыхармышды. Һејдəр Əлиjевин 1993-чү илин jаjында Азəрбаjчанда hакимиjjəтə гаjыдышы дөвлəтчилик бинамызын, о чүмлəдəн игтисади сиjасəтин өзүлүнəдəк дағылмасынын гаршысыны алды.

Күнлəр, саатларла өлчүлəн мүддəтдə Азəрбаjчан лидеринин пешəкарлығы həм дөвлəт, həм дə игтисади сəрhəдлəри бəрпа етди, онун сиjасəти Азəрбаjчан имичини тəрəггинин əн'əнəви дүшмəн образы кими формалашмасындан хилас едир, həjата кечирилəн ислаhатларын динамизми, jениликлəр өлкəни jени шəклə салараг, онун образыны бүтүн дүнjа ичтимаиjjəтинин көзүндə дəjишəрəк көhнəлик, мүhафизəкарлыг əталəтини дəф едирди.

Азəрбаjчанын игтисади мүстəгиллиjини тə'мин етмəк наминə Президентин динамик фəалиjjəти кетдикчə даhа чох ардычыллыг, системлик вə мəнтиги сонлуг кəсб едирди. Онун сөзлəринин маhиjjəти вə санбаллылығы мүhүм əмəли аддымларла тəсбит олунурду.

Дүнjа ичтимаиjjəти Һејдəр Əлиjевин мүhүм игтисади, о чүмлəдəн ислаhатларын интенсификасиjасы, мө'тəбəр рекионал сəнаjе, тичарəт вə нəглиjjат структурларынын jарадылмасы, jени дүнjəви игтисади стандартларын, «Гəрб-Шəрг» нəглиjjат хəтти саhəсиндə əмəкдашлығын консепсиjасыны ишлəjиб-hазырламаг, Азəрбаjчана инвестисиjа

пәнчәрәләринин ачылмасы, республиканын зәнкин хаммал енержи потенсиалындан истифадә кими мәсәләләрин һәллинә јөнәлдилмиш әзәмәтли фәалијјәтини һејранлыгла изләјир.

Һејдәр Әлијев дөвләтчилији бәрпа едәркән башлыча атрибутлар сырасында сәрһәдләри, һүгуги тә'минат кими ону горујачаг вә мүдафиә едәчәк шәхсләрин һүгуг вә вәзифәләрини мүәјјәнләшдирди.

Мүстәгил Азәрбајчанын дөвләт суверенлијинин мүһүм атрибутларындан бири олан көмрүк системинин әсасы сәккиз ил габаг гојулду. Сәрһәдләри мүһафизә системиндә көмрүк һәлледичи рол ојнајыр. О, өлкәнин игтисади вә малијјә дајагларынын мөһкәмләнмәсинә, һабелә дөвләтин сијаси сабитлијинин тә'мининә хидмәт едир. Көмрүк хидмәти бејнәлмиләл марагларла бирликдә милли марагларı горумаг вәзифәсини јеринә јетирир вә өлкәнин игтисади чәһәтдән горунмасы, Азәрбајчанын дүнјада ролунун артмасына хидмәт едир.

Бу фактын өзү рәмзи сәчијјә дашыјараг, ачыг-ајдын сүбут едир ки, өлкә инамла мүстәгиллик јолуна гәдәм гојмушдур. Өзүнүн милли марагларыны мүдафиә зәрурәти там чылпаглығы илә Азәрбајчанын гаршысында дурур. Бу мараглардан ән әсасы игтисади мараглардыр ки, о да кечмиш иттифаг базарынын әслиндә дағылмасы, сабиг мүттәфиг республикалар тәрәфиндән биртәрәфли гајдада малларын һәрәкәтинә мәһдудијјәтләр гојулмасы, гијмәт гарышыглығы, дәјәрли хаммал вә сәнаје малларынын Азәрбајчандан чыхарылмасы илә бағлыдыр.

Өз күндәлик фәалијјәтиндә көмрүк ишчиләри Президент Һејдәр Әлијев тәрәфиндән ишләниб-һазырланмыш

игтисади, енержи вә нәглијјат стратекијасыны, ваһид милләтләр аиләсинә интеграсија принсипләрини, бир вахтлар Шәрг өлкәләрини үмуми сивилизасија сәрһәдләриндә бирләшдирмиш ән'әнәви коммуникасијаларын, о чүмләдән Бөјүк Ипәк јолунун бәрпасыны, јени трансмилли лајиһәләрин, о чүмләдән нефт вә газ кәмәрләри лајиһәләринин игтисади тәһлүкәсизлик стандартларынын тәтбигини, бүтүн дөвләтләрин чичәкләнмәси принсипләрини кениш вә фәал шәкилдә өјрәниб истифадә етмәјә чалышырлар.

Президент Һејдәр Әлијев дөвләтчилијимизи гурмагла көмрүк структуруна хүсуси диггәт јетирир. Игтисади тәһлүкәсизлијин тә'мин едилмәси стратежи үмумдөвләт вәзифәсидир. Бу мүһүм мәсәлә илә әлагәдар чыхышларында вә көмрүк хидмәти рәһбәрлији илә унудулмаз көрүшләри заманы дәфәләрлә гејд етмишдир ки, игтисади тәһлүкәсизлик Азәрбајчанын дахили вә харичи сијасәтинин тәркиб һиссәси кими сабит игтисади гајда-ганунун тә'мин едилмәси кими баша дүшүлмәлидир.

Бу китаб сәккиз иллик тәчрүбә һагтында, игтисади мүдафиә саһәсиндә наилијјәтләр вә проблемләр һагтында, көмрүк хидмәтләри әмәкдашларынын шәрәфли вә чәтин вәзифәләри, өзүнүн хидмәти борчлары — өлкәнин игтисади тәһлүкәсизлији вә сијаси сабитлијини тә'мин етмәк һагтындадыр.

Республика өз мүстәгиллијини јенидән бәрпа етмишдир, онун көмрүк хидмәти исә даһа чавандыр. Тәәччүблү дејил ки, охучулара тәгдим етдијимиз китаб Азәрбајчан Дөвләт Көмрүк Комитәсинин тәчрүбәсини үмумиләшдирмәк јолунда илк чәһд, илк аддымдыр.

Сәлим МҮСЛҮМОВ,
игтисад елмләри намизәди

I фәсил

АЗӘРБАЈЧАН КӨМРҮК ХИДМӘТИНИН ТАРИХИНДӘН

Мүстәгил Азәрбајчанын көмрүк хидмәти фәалијјәтинин сәккизинчи илини јашајыр. Лакин, башга чүр дә демәк олар: Азәрбајчанда бу хидмәтин өмрү мин илләрлә өлчүлүр.

Чүнки, Азәрбајчан һәмишә гәдим карван јолларынын говушуғунда јерләшмиш, Шимал вә Чәнуб, Шәрг вә Гәрб, ислам вә христианлығы бирләшдирән көрпү олмушдур. Сәјјаһлар вә тачирләр, алимләр вә сәнајечиләр, шаирләр вә өвлијалар тез-тез бу өлкәнин гонағы олардылар. Гәдим салнамәләрдә бу гәрибә өлкә барәдә хејли тәсвирләр вардыр. Ахы, Одлар дијары дүнјаја көзәл нар, гызылы атлар, миниатүрләр, бәшәр тарихинин бүтүн нишанларыны вә әламәтләрини өзүндә әкс етдирән халчалар, муғам бәхш етмишдир. Бу өлкә өзүнүн зәнкин сәрвәтләри — нефт, ипәк, памбыг, дәмир филизи, дуз јатаглары илә дүнјанын һәр јериндә танынырды. Шәргин мәшһур сәјјаһлары Һ.Гәзвини, Ј.Һәмави, Ө.Чәләби Азәрбајчан шәһәрләринин көзәллији вә онун торпағынын мәһсулдарлығына валеһ олмушдулар. Марко Поло Тәбризин дүкан-базарларыны кәзәркән һејран галмышды. Санки дүнјанын бүтүн не'мәти бурада чәмләнмишди. Афанаси Никитин Азәрбајчана сәјаһәтдән алдығы тәәссүратлары рус вә түрк дилләрини гарышдырараг гејд едәрди. Көрүн, бу јығчам сәтир-

ләр архасында нечә мөһтәшәм мәнзәрә ачылыр: «Әбәди Одлар дијары Бакы».

Гәдим Ипәк јолунун үстүндә, су вә пијада јолларынын говушуғунда јерләшмиш, стратежи мөвгеје вә зәнкин еһтијатлара малик Азәрбајчан та гәдим дөврләрдән тәкчә тачирләр, сәјјаһлар вә алимләрин јох, дикәр өлкәләрин һөкмдарларынын да диггәт мәркәзиндә олмушдур. Артыг XVIII әсрин әввәлләриндә Русија империјасы Азәрбајчана, әләлхүсус нефтлә зәнкин Бакыја ачыг-ашкар мараг көстәрмәјә башламышдыр. Бу марағы Иран да бүтүнлүклә бөлүшдүрүрдү. Һәр ики дөвләт там гәтијјәтлә нәјин баһасына олурса-олсун зәнкин еһтијатлара малик гоншуну гәсб етмәјә чалышырды. О вахтлар кичик ханлыглара парчаланмыш өлкә ики од арасында галмышды.

Русија империјасынын баниси I Пјотра хас чәһәтләрдән бири дә бу иди ки, һәр ишдә вүс'әт вә кенишлик көрмәк истәрди. О, нәинки Гафгазы әлә кечирмәк, һәм дә Һинд океанына чыхышы тә'мин етмәк планлары гурурду. 1721-чи илдә Исвечлә мүһарибәдә гәләбәдән сонра рус императору һәмин планлары һәјата кечирмәјә башлады вә артыг ики илдән сонра рус гошунлары Бакыны ишғал етмишди. Сонрадан I Пјотрун варисләри бу әдаләтсиз ишә сәдагәтләрини әјани шәкилдә нүмајиш етдирдиләр.

Русија вә Иранын империја нијјәтләринин тоггушмасы бир нечә мүһарибәјә кәтириб чыхарды. Нәтичәдә артыг XIX әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан ханлыгларынын бир чоху асылы вәзијјәтә дүшдү. Азәрбајчанын ишғал едилмиш торпагларында тичарәтә нәзарәти һәјата кечирмәкдән өтрү көмрүк хидмәтини гајдаја салмаг тәләб олунурду. 1805-чи илин јајында Русија Һәрби Командалығынын

KİTABXANA

сә'јләри илә Гарабағ, Кәнчә (Јелизаветпол), Шәки вә Чавадда көмрүкханалар тәшкил олунмушду. Сонрадан һәмин хидмәтләри әлагәләндирмәк үчүн Бакыда көмрүк идарәсинин тәшкили барәдә Петербурга мүрачиәт көндәрилди. Мәсәләјә 25 јанвар 1807-чи илдә бахылды. Сенат бу мәсәлә илә әлагәдар гәрар гәбул етди. Илк көмрүк идарәси Һәштәрхан көмрүкханасынын тимсалында јарадылды. Она рәһбәрлик Һәштәрхан көмрүкханасынын башчысы Ивановун вә Гафгазда рус гошунларынын баш команданы Гудовичин үзәринә гојулду.

Русија вә Иран арасында һәрби әмәлијјатлар тәбии ки, Азәрбајчан әразисиндән кечән тачирләрдән көмрүк рүсумларынын алынмасыны чәтинләшдирирди. Бу чәтинликләри дәф етмәк, тичарәт адамларынын Бакыја ахыныны һәвәсләндирмәк үчүн рүсум алынаркән бә'зи күзәштләр тәтбиг едилмишди. Бу мәсәләјә Русија Харичи Ишләр назири барон Будберг вә јухарыда адыны чәкдијимиз кенерал Гудович хүсуси мараг көстәрирдиләр. Белә ки, императорун адына көндәрдији мә'луматда Будберг јазырды: «Бакы әлверишли лиман шәһәридир. Бурадан Күрчүстан, Иран, Шимали Дағыстан вә дикәр Шәрг өлкәләри илә әлагәләр гурмаг сәрфәлидир. Бу әлагәләр империја хәзинәсинә бөјүк рүсумлар кәтирәчәкдир. Он вә ја 20 ил әрзиндә шәһәри порто-франко е'лан етмәк лазым дејил. Бу һалда Русија тичарәти, сијасәти бөјүк зәрәр чәкәчәкдир. Русија удузачагдыр. Авропа тачирләри гыса мүддәт әрзиндә Бакыда өз мөвгеләрини күчләндирә биләрләр. Иран вә дикәр өлкәләр әлагәләр үчүн Русијадан гат-гат әлверишли шәраит әлдә едәчәкләр». Бу, олдугча сәчијјәви сәнәддир

вә өз актуаллығыны индики «демократик» Русија үчүн дә итирмәјибдир.

Лакин император сарајында башга нөгтеји-нәзәрләр дә вар иди. Мәсәлән, малијјә назири Бакынын порто-франко е'лан едилмәси үзәриндә исрар едир вә өз мөвгејини бунунла әсасландырырды ки, орада јарадылмыш көмрүк идарәси бу һалда илдә чохминли рүсумлар верә биләр. Бу мүбаһисәләрә чар фәрманы сон гојду. Орада көстәрилирди ки, маллара көрә рүсумлар Бакыја кәлән тачирләрдән алынсын. Көмрүк рүсумунун алынмасы 1757-чи ил тарихли Һәштәрхан мүгавиләсинә ујғун һәјата кечирилсин. Русијадан Бакыја кәлән тачирләр үчүн һәр чүр шәраит јарадылсын вә үзәрләринә рүсум гојулмасын. Беләликлә, рус тачирләринин башгалары илә мүгајисәдә имтијазлы вәзијјәти ачыг-ајдын иди.

Ејни заманда белә бир мүддәа тәтбиг едилирди ки, она әсасән Бакыдан Русијаја мал апаран тачирләр истәсәләр әкәр көмрүк рүсумларыны Бакы јох, Һәштәрхан Көмрүк Идарәсиндә өдәјә биләрдиләр. Тарифләр Һәштәрхан Көмрүк Идарәсинә мувафиг мүәјјәнләшдирилирди вә үмумијјәтлә, бу идарәјә хүсуси сәлаһијјәтләр верилмишди. Бакы көмрүјү исә гәсддән асылы вәзијјәтдә иди. Гејд едәк ки, чар фәрманына көрә көмрүкханаларын иши билаваситә тичарәт назири вә Гафгаздакы гошунларын командантлығынын сәрәнчамында олса да, илк вахтлар онун ичрасы чохсајлы чәтинликләрлә гаршылашмышды. Илк нөвбәдә проблем рүсумларын гызыл вә күмүш сиккәләрлә өдәнилмәси илә бағлы јаранмышды. Мәсәлә ондадыр ки, Русијадан Азәрбајчана гызыл вә күмүш сиккәләрин идхалына гадаға гојулмушду, тачирләрдән исә рүсуму мәһз бу пуллар-

ла өдәмәк тәләб олунурду. Белә вәзијјәт Бакы көмрүкханасынын ишинә мәнфи тә'сир көстәрирди: тачирләрин чоху Салјандан кечмәјә үстүнлүк верирди. Чүнки, бурада тәкчә гызыл вә күмүш пуллар јох, јерли сиккәләр дә сәрбәст ишләјирди. Салјан көмрүјү исә Бакыдан идарә олунурду. Сон нәтичәдә Русијадан гызыл вә күмүш пулларын идхалына ичазә верилди.

Император I Александрын көстәриши илә Бакы Көмрүк Идарәсиндә ашағыдакы штат чәдвәли тәтбиг едилмишди. Бизчә индинин өзүндә дә һәмин чәдвәл чох мараглыдыр:

— көмрүк идарәсинин директору — 500 руб.;
— директор мүавини — 300 руб.;
— дәфтәрхана мүдири — 130 руб.;
— дәфтәрхана мүдиринин көмәкчиси — 120 руб.;
— сурәт чыхаран — 80-100 руб.;
— мүфәттиш — 200 руб.;
— јүкләмә-бошалтмаја нәзарәтчиләр — 60-120 руб.;
— сәрһәд заставаларында нәзарәтчиләр — 150-450 руб.;
— 20 нәфәрдән ибарәт көмрүк хидмәти — 70-140 руб.;
— мирзәләр — 250 руб.;
— ики мүһафизәчи — 48 руб.;
— кәмиләрин лимана јан алмасына мәс'ул — 400 руб.;
— лосманлар — 300 руб.

Бакы Көмрүк Идарәси ишчиләринин үмумиллик әмәкһаггы бүдчәси 7.628 руб. тәшкил едирди. Бу, о дөвр үчүн аз пул дејилди.

Гачагмалчылыгла мүбаризә Гафгазда рус гошунлары команданынын үзәринә гојулмушду вә о, бу мәгсәдлә һәрби сәрһәд заставаларыны хејли күчләндирмишди. Бу заставаларда алынан рүсум Бакы Көмрүк Идарәсинә, орадан да хәзинәјә көндәрилирди. Гејд едәк ки, рүсумдан әлдә олунан кәлир чох чүзи иди. Бу исә илк нөвбәдә Русија илә Иран арасында мүһарибә шәраити илә изаһ олунурду. Белә ки, Азәрбајчан ханлыгларынын бир һиссәси Русијаја, дикәри исә Ирана мејл көстәрирди. Бундан савајы рус мә'мурларынын рүшвәтхорлуғуну вә бә'зи ханларын исә нә јолла олурса-олсун рүсум өдәмәкдән јајынмаг сә'јләрини нәзәрдән гачырмаг олмаз. Һәм дә ајры-ајры, һәддән зијадә мәғрур ханлар нә императора, нә дә шаһа баш әјир вә һамыдан — истәр рус, истәрсә дә Иран тачирләри олсун — рүсум алыб, өз хәзинәләрини долдурурдулар. Белә вәзијјәт бөјүк зијан кәтирирди.

Бүтүн бунлар Бакы көмрүјүнүн рәһбәрлијиндә нараһатлыг доғурдуғундан дәфәләрлә һәштәрханлы һәмкарларына мүрачиәт етмишдиләр. Полис архивиндән тапылмыш сәнәдләрдән ајдын көрүнүр ки, Һәштәрхан Көмрүк Идарәсинин директору Н.Иванов 25 ијун 1809-чу илдә Гафгазда рус гошунларынын баш команданы кенерал Тормосова мәктубла мүрачиәт едиб мә'лумат верирди ки, Азәрбајчан ханлыгларындан рүсум алмаг үчүн һеч бир шәраит јохдур, чүнки тачирләр гызыл сиккәләрлә јох, натура илә — ипәк вә памбыг парчаларла вә с. өдәмәји үстүн тутур ки, бу да әслиндә рүшвәтхорлуғун бир нөвүдүр. Мәктубда диггәт буна јөнәлдилирди ки, ханлыгларын һүдудунда тичарәт һәр вәчһлә мәһдудлашдырылыр. Шүбһәсиз ки, буна да сәбәб һакимијјәт органларынын јерли вә харичи тачирләр ахы-

ныны Бакыја јөнəлтмəлəри иди. Нəһајəт, бу проблеми һəлл етмəк үчүн император ишə гарышмалы олду вə о, Бакы Көмрүк Идарəсинин мүстəгиллијинə тəрəфдар чыхды.

Сенатын дөвлəт башчысы, императорун фəрманы илə тəсдиг едилмиш 8 август 1809-чу ил тарихли гəрарына əсасəн Бакыда Мүстəгил Көмрүк Идарəси јарадылды. Бир даһа хатырлатмаг истəрдик ки, əввəллəр Бакы көмрүјүнə нəзарəти Һəштəрхан лиманынын көмрүк идарəсинин рəиси Н.Иванов, Бакынын коменданты, Гафгазда рус гошунларынын баш команданы кенерал-мајор А.Тормосов вə тичарəт назири Н.Румјантсев һəјата кечирирди. Мараглыдыр ки, Бакы көмрүјү рəсмəн мүстəгил олса да, көстəриш вə төвсијəлəр əввəлки кими Һəштəрхандан кəлирди. Јалныз көмрүк ишчилəринин əмəкһагты дəјишмишди:

— көмрүк идарəсинин директору — 700 руб.;
— директор мүавини — 500 руб.;
— катибə — 220 руб.;
— тəрчүмəчи — 100 руб.;
— мə'мур — 170 руб.;
— гејдијјатчы — 135 руб.;
— нəзарəтчи — 270 руб.;
— лиман рəһбəри — 170 руб. вə с.

Јери кəлмишкəн, мəвачиб күмүшлə өдəнилирди.

Губа, Дəрбəнд заставалары, Чавад-Салјан мəнтəгəси, Шуша, Кəнчə (Јелизаветпол) вə Лəнкəран мəнтəгəлəри Бакы Көмрүк Идарəсинə табе етдирилмишди. Көмрүкдə нəзарəтчилəр, бир гајда олараг руслар вə ермəнилəр иди, азəрбајчанлылар исə јалныз ашағы вəзифəлəрдə чалышырдылар.

Бакы Көмрүк Идарәсиндә алынан рүсумларын мәбләғи дә мараглыдыр:

1809-чу ил — 7,932 руб.;
1810-чу ил — 9,067 руб.;
1811-чи ил — 13,183 руб.;
1812-чи ил — 26,145 руб.;
1815-чи ил — 16,191 руб.;
1817-чи ил — 33,743 руб.;
1818-чи ил — 29,227 руб.;
1820-чи ил — 51,853 руб. вә с.

Көрүндүјү кими, бүтөвлүкдә көмрүк кәлирләринин динамикасы артан чәдвәл үзрә инкишаф едир. Көмрүк идарәсинин алдығы рүсумлар император хәзинәсинә ахырды. 1 јанвар 1863-чү илдә идарә ики рекионал идарәјә — Бакы вә Чәбрајыл идарәләринә — бөлүндү, мәркәз Бакы сајылырды, онун ишинә Бакынын һәрби губернатору нәзарәт едирди: бу, даһа чох кәлир әлдә етмәјә имкан верирди. Архив сәнәдләринә көрә Бакы Көмрүк Идарәси тәкчә 1864-чү илин нојабрында рекионал идарәләрлә бирликдә 54798 руб. мәбләғиндә рүсум топламышды.

Бу илләр Гафгаз чанишини кнјаз Орбелиани тәрәфиндән Бакы көмрүк хидмәтиндә бир сыра дәјишикликләр едилмишди. Бурада мәс'ул вәзифәләрә е'тибарлы шәхсләр тә'јин олунду. 29 март 1863-чү илдә көмрүјүн ишини чанландырмаг мәгсәдилә бөлмәләр ләғв едилди вә мүстәгил Бакы Карантин Идарәси јарадылды. Идарәнин әразисини вә онун табелијиндә олан јохлама мәнтәгәләрини Дон вә Терек казаклары мүһафизә едирдиләр.

***

Бу гыса гејдләрдән ајдын көрүнүр ки, вахт өтдүкчә Бакы Көмрүк Идарәсинин иши дигтәти даһа чох чәлб етмәјә башламышды. Биздә көмрүк һәм чар, һәм дә совет режимләри дөврүндә узун он илликләр әрзиндә фасиләсиз фәалијјәт көстәрсә дә топланмыш вәсаитдән Азәрбајчанын еһтијачларына бир гара гәпик дә хәрчләнмәмишди — вәсаитин һамысы әввәлчә Русија, сонра совет империјасынын хәзинәсинә ахырды. Бу, өлкәмиз үчүн бөјүк фачиә иди.

Бизчә тарихә гыса екскурс тәкчә кечмиши өјрәнмәк үчүн јох, һәм дә мүгајисә үчүн ибрәтамиздир.

Әкәр көмрүк системинин вәзијјәтинә бизим күнләрдә нәзәр салсаг, о, ики чәһәтлә сәчијјәләнир. Бир тәрәфдән бу, бөјүк мүасир структур — Дөвләт Көмрүк Комитәсидир (ДКК) ки, Нахчыван Көмрүк Комитәси, Бакы Баш Көмрүк Идарәси, 13 јерли көмрүк вә 34 көмрүк мәнтәгәси онун тәркибиндә фәалијјәт көстәрир вә сәрһәдјаны јашајыш мәнтәгәләриндә, һава вә дәниз лиманларында, һабелә мүһүм дөвләт мәркәзләриндә харичи игтисади фәалијјәтә нәзарәти һәјата кечирир. ДКК-нын тәшкилатчылыг ишинин башлыча истигамәти көмрүк нәзарәтинин сивил системини јаратмаг, ганунверичи базаны тәкмилләшдирмәк, көстәрилән хидмәтләрин сәвијјәсини артырмагдыр.

Бу актив фәалијјәт нәтичәсиндә 90-чы илләрин икинчи јарысында комитәнин ишиндә мүһүм ирәлиләјишләр баш вермиш, дөвләт бүдчәсинин мәдахил һиссәсинин тә’мин едилмәси саһәсиндә прогнозлар артыгламасы илә јеринә јетирилмишдир.

Комитәнин ишинин дикәр хүсусијјәти республика Президенти тәрәфиндән гејд едилмиш вәзијјәтдир: өлкәнин игтисади марагларынын мүдафиәсинин бөјүк потенсиалындан һәлә там истифадә едилмәмишдир. Бу сөһбәт үч ил әввәл баш вермишди.

Дөвләт рәһбәринин сөјләдији идејалар көмрүк хидмәтләриндә, о ҹүмләдән онларын рәһбәр структурларында дәрин тәһлил олунмуш вә там дәрк едиләрәк дәстәкләнмишдир.

Тәһлил игтисади мүдафиәнин мүвафиг тәдбирләринин тәтбиги вә һәјата кечирилмәсиндә кечикмәләрин, тәтбиг олунан ганунверичи — норматив актларын нәтиҹәләринин лазыми дәрәҹәдә гијмәтләндирилмәмәси кими мүәјјән гүсурларын мөвҹудлуғуну көстәрмишдир. Гејд олунмушдур ки, мүрәккәб, зиддијјәтли бәрпа просеси кедир ки, Азәрбајҹан игтисадијјатында тәдриҹән јаранан јени мүнасибәтләрә ујғун кәлмәјән әввәлки көмрүк структурунун елементләри вә ҹизкиләри мүшаһидә едилдији кими кејфијјәтҹә јени хүсусијјәтләр дә формалашмагдадыр.

Бүтүн көмрүкчүләрин јекдил рә'ји белә иди ки, Президентин көстәришләри, ирадлары вә арзулары чох дүзкүн вә вахтында сөјләнилән фикирләрдир.

Көмрүк хидмәтләринин јенидәнгурма просесини сүр'әтләндирмәк, дөвләт сәрһәдләриндә е'тибарлы көмрүк мүһафизәсини тә'мин етмәјә габил көмрүк нәзарәти структурлары јаратмаг, бу саһәдә идарәетмәнин тәшкилини гајдаја салмаг үчүн конкрет вәзифәләр гојулмушду.

Өлкәнин көмрүк системинин мүасир тарихи Азәрбајҹанын игтисади марагларыны мүдафиә етмәјә габил ганунверичи-норматив базанын јарадылмасы илә башланыр:

көмрүк-тариф мәсәләләри, көмрүк иши, ихрач-идхал әмәлијјатлары вә с. мәсәләләрә даир јени мүддәалар ишләниб һазырланмышдыр.

Азәрбајчан Президенти Һејдәр Әлијевин идејаларыны әлдә рәһбәр тутараг өлкәнин көмрүк органлары бүтүн көмрүк ишинин инкишафы вә тәкмилләшдирилмәси, бу саһәдә ганун јарадычылығы мәгсәдилә сабит норматив база јаратмаг үчүн мүһүм ганунверичи актларын ишләниб-һазырланма зәрурәтини дәрк етмишдиләр.

Мүәјјән едилди ки, базар мүнасибәтләринин мөһкәмләндирилмәси, өлкәдә сијаси вә игтисади вәзијјәтин сабитләшмәси, Көмрүк Мәчәлләсинин гәбулу, көмрүк тарифи һаггында ганунун, дикәр һүгуги актларын гүввәјә минмәси вә онларын Азәрбајчанда һәјата кечирилмәси илә мүасир шәраитә ујғун өлкәнин игтисади марагларынын мүдафиәси саһәсиндә мүвафиг потенсиалы олан јени көмрүк системи тәсдигләнәчәкдир.

Әкәр республиканын көмрүк хидмәтләринин фәалијјәтинин әсасларыны консептуал бахымдан әһәмијјәтли дәрәчәдә мүәјјәнләшдирмиш 90-чы илләрин мүһүм тарихи һадисәләриндән сөһбәт ачсаг, бу, шүбһәсиз ки, нефт мүгавиләләри, КУӨАМ јарадылмасы, тарихи Бөјүк Ипәк јолунун дирчәлиши илә бағлы Бакыда Бејнәлхалг Конфрансын кечирилмәси, Бакы-Тбилиси-Чејһан нефт кәмәри лајиһәсинин һәјата кечирилмәси илә бағлы мүгавиләнин имзаланмасы, һабелә ТАСИС вә ТРАСЕКА програмлары чәрчивәсиндә бејнәлхалг тәшкилатларла биркә һәјата кечирилмиш бир сыра тәдбирләрин адыны чәкә биләрик.

Бу тарихи гәрарларын ичрасы көмрүк әмәкдашларынын чијнинә бөјүк мәс'улијјәт јүкү гојмушдур. Азәрбајчанын

зәнкин тәбии еһтијатлары онун бир сыра дүнја дөвләтләринин стратежи мараглары даирәсинә дүшмәсинә сәбәб олмушдур. Мүһүм амилләрдән бири дә будур ки, Адриатик дәнизиндән тутмуш Сакит океана гәдәр узанан мәканда ән ири нәглијјат дәһлизинин мүһүм саһәси Азәрбајҹандан кечир. Азәрбајҹан әһәмијјәтли коммуникасија — автомобил, дәмир јолу вә су јоллары, һабелә бејнәлхалг нефт кәмәрләри говшағында јерләшир.

Азәрбајҹанын апарыҹы дөвләтләрин тамһүгуглу игтисади тәрәфдашына чеврилмәси просесинин әсасыны 1994-ҹү илин сентјабрында дүнјанын мө'тәбәр нефт ширкәтләри илә Бакыда имзаланмыш «Әсрин мүгавиләси» гојмушдур.

Азәрбајҹан Бејнәлхалг Әмәлијјат Ширкәтинин (АБӘШ) үнванына дахил олан нефт аваданлығынын вахтында чатдырылмасыны, һабелә лазыми јүкләрин газма, кәшфијјат вә с. јерләрә дашынмасыны тә'мин етмәк, бу саһәләрдә бошдајанмалара јол вермәмәк үчүн дүнја стандартларынын тәләбләринә ујғун көмрүк мәнтәгәләринин јарадылмасы чох фајдалы олмушдур.

Президент Һејдәр Әлијевин гејд етдији кими, бу мүгавиләнин имзаланмасы бир даһа дүнјаја көстәрди ки, Азәрбајҹан Республикасынын суверен һүгуглары бәрпа олунмуш, мүстәгил дөвләт кими өз сәрвәтинин ағасы онун өзүдүр, Азәрбајҹан игтисадијјатынын дүнја игтисадијјатына интеграсијасы үчүн әсас јарадылмышдыр.

Јени нефт стратекијасы дүнјанын 14 өлкәсиндән 33 ширкәтин иштиракы илә 19 нефт мүгавиләсинин бағланмасыны тә'мин етмишдир. Бүтүн бунлар өлкәмизә мүасир технолокијанын кәтирилмәси, нефт сәнајесинин инфраструктурунун јенидән гурулмасы, јүксәк ихтисаслы милли

кадрларын һазырланмасы, нефт сәнајеси илә бағлы дикәр саһәләрин инкишафы үчүн кениш имканлар ачмышдыр. Тәкчә «Әсрин мүгавиләси»нин һәјата кечирилмәси илә бағлы апарылан ишләр чәрчивәсиндә Азәрбајчана 2,5 милјард АБШ доллары мәбләғиндә инвестисија гојулмушдур.

«Әсрин мүгавиләси»нин вә дикәр имзаланмыш мүгавиләләрин Азәрбајчана нә кими кәлир кәтирәчәјини республиканын көмрүк хидмәти јахшы баша дүшүр, конкрет рәгәмләри тәһлил едирди. Онлар белә бир факты да дәрк едирдиләр ки, бу тәдбирләрин уғур газаначағына һеч дә һамы инанмырды вә һәтта тәхрибат һаллары да олмушду. Азәрбајчан Президенти Һејдәр Әлијевин «биз бүтүн сынаглардан чыхдыг, бүтүн чәтинликләри арадан галдырдыг, бизә көстәрилән мүгавимәтә дөздүк вә вердијимиз сөзүн үстүндә дурараг 1997-чи илдә илкин нефтин һасилатына башладыг» сөзләриндә көмрүк хидмәтләри өзләринин сијаси вә вәтәндаш борчларыны — өлкәмиз үчүн бу мүһүм тәдбирләрин ишләмәсиндән өтрү һәр чүр шәраити тә'мин етмәк борчуну көрдүләр.

Көмрүк системиндә Азәрбајчанда һәјата кечирилән демократик гуручулуг просесләринин маһијјәти һаггында бөјүк изаһедичи иш апарылырды ки, бунун да әсасыны өлкәнин бүтүн дүнјанын үзүнә ачыг олмасы, ичтимаи-сијаси вәзијјәтин тәдричән нормаллашдырылмасы вә сабитләшдирилмәси, өлкәни игтисади чәһәтчә инкишаф етмиш дијара чевирмәк сә'јләри тәшкил едирди.

Республикада ичтимаи-сијаси вәзијјәтин сабитлијинә јөнәлдилмиш сә'јләри белә бир факт да сүбут едир ки, Азәрбајчанда инфлјасија тәһлүкәси 1994-чү илдә 1600